

БИБЛИОТЕКАТА – БЪДЕЩЕ В МИНАЛОТО, МИНАЛО В БЪДЕЩЕТО

Тържествено академично слово на
доц. д-р АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ,
декан на Философски факултет¹

Alexander Dimchev. LIBRARIES - FUTURE IN THE PAST, THE PAST IN THE FUTURE. The paper Libraries - Future in the Past, the Past in the Future was presented on the occasion of May 24th the Day of Slav Letters, Bulgarian Education and Culture in the Hall of the St. Clement Ohridski University of Sofia in 2010, as the official academic speech of Associate Professor Alexander Dimchev, Dean of the Faculty of Philosophy. This is an attempt to present the idea of the library from antiquity to the present day. What were sought were projections in the past and their impact in different times over the trends of change in present day libraries. The author shares the view that past events, their accumulation and extrapolation are a bridge to the future. Considering the transformations and expectations towards libraries, they are it is in line with the ideas of one the eminent specialist in the field of management, Peter Drucker, who has stated: „The future is something that can be seen in advance. It has already occurred, as it is the outcome of events and impacts which have occurred which outline the scenario for the subsequent occurrences and models”. For over 5 000 years libraries have preserved the memory of humanity. They have passed through various metamorphoses - they have been deified, destroyed, they have come back to life from ashes, yet remained the basis of civilization and culture. Owing to libraries, out of the 6 000 known languages of various peoples those that have survived are only those with a script. Today libraries are behind the „wonder of internet”. As a result of accumulated experience in the organization principles, search, structuring and presentation of information resources, libraries with good reason can be defined as a basis of new information technologies, where they are accumulated and extrapolated. In the first years of the new millennium libraries faced a number of challenges, changes and serious competition. They were a cross-point of many processes and phenomena, related with the information society and an increasingly

---

¹ По повод 24 май, Денят на славянската писменост, българската просвета и култура, прочетено в аулата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 2010 г.

globalizing world. In modern states libraries are particularly important as they provide information and knowledge to various groups. In strategies and documents for libraries we find serious recommendations to the authorities in separate countries. It is their obligation to draw up a national library and information policy. Such views are in the context of leading ideas in the Strategy Europe 2020 - „a digital” society, „education” etc. The report gives an evaluation which way libraries should take in the last years of the twentieth century and the first decade of the twenty first century. It reflects the concern of specialists dealing with the problem of the preservation of information in libraries, its organization and access in future. The strategy also points out the basic reasons, among them the exponential growth of information; growing competition in the information sector; the serious transformation in the communication channels for its dissemination to the public; the drastic increase in the prices of information, in particular scientific information; the incredible rate of change of information technologies etc., which sometimes astonishes experts and the forecasts for the future. Thinking of the future of libraries is a delicate issue. The information society, at the background of its best achievements also brings grimaces, leads to contradictions, doubt, confusion and asymmetry. Increasingly we enter a world, where communication passes through knowledge, through the achievements of human civilization. Communications is increasingly more visible and retroactive, where the man in the street only has a future, if he is educated. It is the author’s conviction that what we are passing to the coming generation should help them realize their dreams. For the future is part of the past. It steps on accumulated human experience and knowledge, which has built the bridge to the other bank - the future of our civilization. Libraries are part of that future, which has to be proven, it has to be sought. Libraries are significant subject.

*Уважаеми г-н Ректор,
Уважаеми членове на Академическия съвет,
Уважаеми г-н Президент на Република България,
Ваши превъзходителства, дами и господа,
Уважаеми гости, колеги и приятели на Софийския университет,*

В празничен ден като днешния, свързан с писмеността, културата, духовността, образованието и науката, е особено подходящо да се говори за библиотеката – тази уникална институция. Намирам, че мястото, където ще отекнат думи за библиотеката – тук, в Аулата на Алма Матер, е много значимо и символично, защото сме в една от светините на България – Софийския университет.

В нея е вплетено още едно духовно средище – Университетската библиотека. Ще ми се да си припомним думите на първия ректор на Висшето училище проф. Александър-Теодоров Балан, който в своя първи рапорт до Министерството на просвещението настоява да се уреди „скоро библиотека, която да задоволи искането на един читател напълно по неговата избрана специалност или по известен въпрос”. С годините това става факт. Днес Университетската библиотека е най-богатата научна библиотека в страната. В своите колекции има притежания, на които биха ни завидели много престижни европейски и световни университети. Сред тях ще отбележа: първото печатно издание на съчиненията на древногръцкия математик Архимед „Archimedis

Syracusani...Opera“ (1544); антологията на Йоан Стобийски - „Ioannis Stobaei Sententiae“ (1549); История на тракийските царе от Феликс Кари - „Histoire des rois de Thrace“ (1752); книгата на видният чешки филолог и историограф, основоположникът на славянската филология Йозеф Добровски - „Institutiones Linguae Slavicae dialecti veteris...“ (1822) и редица други.

Поколения университетски учени и преподаватели полагат огромни усилия за събирането на това неопенимо богатство. Нито войни, нито драматични събития и кризи са секвали потока от документи, набавяни в нея. За съжаление, при сегашното орязване на бюджета на Университета се налага да се мисли за редуциране на средствата за библиотеката. Тясно са свързали имената и делото си с Университетската библиотека именити университетски преподаватели: Александър Теодоров-Балан, Любомир Милетич, Михаил Драгоманов, Иван Шишманов, Боян Пенев и редица други.

До ден-днешен са пред очите ми учени като професорите Куйо Куев, Светомир Иванчев, Исак Паси, Иван Добрев и много, много други от нашите учители, за които не минаваше ден без да посетят библиотеката. Няма да забравя „физзарядката“ на проф. Куев – той тръгваше от филиалната библиотека „Филология“, минаваше през Централната университетска библиотека, Народната библиотека и накрая „кросът към знанието“ свършваше в Библиотеката на БАН. Това се повтаряше всеки ден, по професора си сверяхахме часовниците. Пред очите ми са и студентите, които вечер настояваха и настояват библиотекарите да почакаят още малко, да не затварят храма, който им дарява светлината на знанието и успеха. Нека да не забравяме никога, че университетите – това са студентите, преподавателите и библиотеките!

Да се говори за библиотеката – за нейното минало, настояще и бъдеще, за нейната мисия и значение за човечеството, е задължаващо. Алексей Глухов - един от известните изследователи на библиотеките, пише: „Понякога сравняват нашата цивилизация със здание, чиито основи потъват дълбоко в хилядолетията. От ръка на ръка, от поколение на поколение хората са предавали придобитите съкровища от знания и прибавяйки стъпало по стъпало, се изкачвали все по-нагоре и по-нагоре. Всичко, създавано от тях, е тук: и безсънните нощи на изследователите, и трудът на каменоделците и земеделците, и откритията и прозренията на най-великите умове на планетата...“ Библиотеката, това здание на нашата цивилизация се крепи на основите на библиотеките и знанието, което те съхраняват и разпространяват. В библиотеките е компресирана паметта и мъдростта на човечеството, достиженията и надеждите за по-добър свят, уповаещ се на интелекта.

Когато разсъждавам за трансформациите и очакванията към библиотеката, ще си позволя да следвам логиката на един от видните специалисти в областта на мениджмънта - Питър Дракър. Той заявява: „Бъдещето може да бъде предположено. То вече се е случило, тъй като е плод от събития и въздействия, които са станали, и които залагат сценарии за последващи проявления и модели“.

Повече от 5000 години библиотеките съхраняват паметта на човечеството. Преминали през различни метаморфози – боготворени, унищожавани, възкръсвали от пепелта – те са в основата на цивилизацията и културата. Благодарение на тях от познатите около 6000 езика на различните народи са се съхранили и остават само онези, които имат своя писменост. Днес библиотеката е в основата на „чудото интернет“. В резултат на трупания опит за принципите на организация, търсенето, структурирането и предоставянето на информационните ресурси, библиотеката с право може да бъде оп-

ределена като първоприемник, върху който се наслагват и екстраполират новите информационни технологии. В първите години на новото хилядолетие библиотеките са изправени пред предизвикателства, промени и сериозна конкуренция. Те са пресечна точка за много процеси и феномени, свързани с информационното общество и глобализиращия се свят. В модерните държави библиотеките са особено важни, защото осигуряват достъп на всички граждани до информацията и до знанието.

История

В исторически порядък условно могат да бъдат открити няколко етапа в развитието на библиотеките.

Първият се свързва с тяхното възникване в Шумер, Египет, Асирия, Вавилон и постепенното им утвърждаване и превръщане в образователен и изследователски център в Древна Гърция, Александрия, Пергам и Рим.

Постепенно функциите на библиотеките се разширяват. Те служат както за хранилища за свитъците-ръкописи, така и за съхраняване на творби на изкуството, ползват се и за архиви. Този модел се утвърждава за дълги векове. Отново намира проявление през XXI век с появата на идеите за съвременната библиотека, която координира активно своята дейност и ресурсите си с музеи и архиви и др.

Интересни и поучителни са названията, с които са познати библиотеките в древността: „Лечебница на душата“, „Дом на живота“, „Дом на мъдростта“.

Огромна чест е било да си служител в библиотека. Днешните библиотекарски с право биха завидели на статута на колегите си. Не бива да подценяваме мястото на съвременните специалисти, работещи в библиотеките. В проучване за най-перспективните професии за 2008 г. в САЩ, публикувано в „US News and World Report“, се отбелязва, че измежду 31 изброени професии, като една от най-добрите е посочена тази на библиотекар. „Забравете за книжния плъх, сега професията е сред най-хай-тек професиите по отношение на работата с книги и дигитална информация...“

Не трябва да отминаваме още нещо важно. Да не забравяме, че като библиотекар в патриаршеската библиотека в Константинополската църква „Света София“ се е трудил и Константин-Кирил Философ, пред чието дело и делото на неговия брат се прекланяме днес. Част от своя живот са посветили на библиотечната професия редица известни личности от различни периоди – Алкуин, папа Николай V, Лайбниц, Ломоносов, Лесинг, Гьоте, Мазарини, Кант, Волтер, Лобачевски, Бенжамин Франклин..., дори и Казанова. Интересен е фактът, че едни от най-тачените български писатели и интелектуалци са работили и управлявали съдбините на големите ни библиотеки - Пенчо Славейков, д-р Никола Михов, Петко Ю. Тодоров, Елин Пелин, Пейо Яворов, Стоян Чилингиров, Тодор Боров, Стоян Аргиров и др.

Още в древността се бие тревога за една „сериозна опасност“, която безпокояла съзнанието на част от тогавашните хора. Сведения за нея откриваме в известния папирус на Прис, в който пише „За нещастие сега светът не е такъв, какъвто беше по-рано. Всеки иска да пише книги... Никой не чете... Децата не слушат родителите си... Накъде отива светът...“.

Подобни терзания са характерни и за други епохи. След изобретяването на печатарската преса от Гутенберг, един от неговите съвременници – Полициано, много разтревожен, заявява: „Сега човешката глупост ще се тиражира много бързо, ще ни залива в огромни обеми, което е заплаха за добрите нрави и за хората...“. Днес, в епохата на Интернет, специалистите, които анализират мрежата, твърдят, че само около 8-10% от

информацията, която се кумулира и разпространява в нея, е полезна, останалото е т.нар. спам, или информация със случаен характер. Може би Полициано има известни основания да съзира в книгите и информацията опасност за човешкото здраве и психика. Според библиотековеда Дейвид Райт- библиотеката, тази безценна институция, наред с функциите, които притежава и които работят в полза на обществото, е възможно в резултат на определени ситуации, религиозни, политически, идеологически внушения и намеси да поеме деструктивна роля, която не е в интерес на хората. В това отношение може да бъде приведена следната илюстрация. В Лондон съществува интересна библиотека, която съхранява окултна литература, документи за магии, вещици, пророчества и други подобни теми. Около нея витае мистика. Любопитното е, че нито един библиотекар не е издържал да се труди повече от една година там. Повечето от работилите в нея или са полудявали, или са завършвали своя жизнен път през този период. Не е ли това някакво странно напомняне за силата на влиянието на посланието и вложеното в текстовете, знаците и символите върху нас?

Но да се върнем назад във времето, където спяхме.

На изключително висок пиедестал били издигнати библиотеките в Асирия, Вавилон, Пергамското царство, Гърция, Елинистичния Египет и Рим. За тях са полагали грижи лично владетелите и императорите, строили се величествени сгради, в които се разполагали техните колекции, набавяни със страст и разточително от близки и далечни страни.

Това е добър урок, който е усвоен от далновидни политици на нашето съвремие. Президентите на Франция – Жорж Помпиду, Валери Жискар Дестен, Франсоа Митеран – бяха инициаторите и двигателите за построяването на едни от най-значимите библиотечно-информационни средища на своята страна – Центъра Бобур, Медиатека и Националната библиотека. Традиция е всеки един от президентите на САЩ след завършване на мандата си да построи библиотека. След закриването на 500 игрални казина в руската столица Москва, нейният кмет Лужков предостави тези луксозни помещения за читални зали. Неговият пример бе заразителен за кмета на Санкт Петербург. Сега е модерно да се говори за молове, за т. нар. „трето място“ за осмисляне на свободното време на хората, за подобряване качеството на живот. Кметството на датския град Хьоринг наскоро предостави земя на инвеститори за изграждане на мол, но при едно условие - новите собственици да включат в сградата на новия търговския център градската библиотека с площ от 5000 кв. м. Защото, както много сполучливо ни подсказва Мадс Линдхолм, „съвременните номади имат нуждата от оазиси“.

Интересен е подходът на администрацията на президента на САЩ Барак Обама, свързана с кризата и подкрепата на библиотеките. При представянето на федералния бюджет за 2010 г. пред Конгреса той заявява „За да дадем на нашите деца добър начален тласък за преуспяване в глобалната икономика на информационната епоха, ние ще обзаведем хиляди училища... и университети с учебни помещения... и библиотеки, достойни за 21 век.“

Задавам си въпроса – така ли е и у нас...?

Преди години, при честването на юбилейна годишнина на Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, в битността ми на Председател на националната библиотечна асоциация, се обърнах с молба към тогавашния президент на страната за съдействие за нейното обновление. Предложението беше посрещнато с разбиране в момента, но след празника не последва нищо... На няколко пъти Софийският университет

се обръща към правителствата в нашата страна да му бъдат предоставени за стопанисване пустеещи пространства и стадиона зад хотел „Плиска“, където се намира част от Университета, и където учат около 8 000 студенти. Идеята бе да се оформи образователен, културен и спортен център и да се създаде голяма библиотека за студентите и хората от района. Отговорът е един – има сериозни бизнес интереси.

Явно младите хора и образованието не са приоритет за тази държава. На два пъти за една година в тази зона беше вадено оръжие срещу наши студенти. Да благодарим на Всевишния, че ги опази. Затова младите и знаещите ще продължат да напускат нашата хубава, но изстрадала страна. Явно, дневният ред е друг – „чалга и силикон култура“, „мутренски барок“ и „сделки под рафта“. Така ще има верноподаници и гласоподаватели, но не и гражданско общество и надежда за България.

Ще трябва да погледна и в по-различен план. Защото винаги е имало българи, които не чакат да мине кризата и немотийката, не се уповават на обещания от политици от рода „ще помогнем...“, ама друг път“...“, не чакат благодеяния. Илюстрация за такава личност е кметът на с. Шейново - Койо Бонев. Уникална е неговата заповед, издадена при градежа на читалището през 1901 г., отъждествявано с желанието за напредък на местното население. „Всички камъни и дървен материал, които се намират на улиците, да се извозват и пренасят от хората, които идват към мегдана за строеж на читалищната сграда“. Това оригинално хрумване бива осъществено на практика и помага значително за набавянето на строителните материали и за довършване на читалищната сграда. Гредите и другият необходим дървен материал е насечен от местността „Равна гора“ и обработен от шейновци доброволно. С направата на кирпичени тухли се ангажират отново ентузиазираните селяни. Сред тях се откроява Деньо Мантуров, човек с пословична физическа сила и издръжливост, върху когото пада по-голямата тежест на работата.

Хвала на такива люде! Защото винаги и през всички времена е имало водачи, които са знаели, че силни са народите, които свързват бъдещето си със знанието. Стремят се към този по-добър свят, който да направи хората мислещи, да виждат през текстовете и да станат обществата ни по-хуманни.

Защото другият пример го имаме. Според доклад на Европейската комисия около 50% от учениците ни в 8 клас са полуграмотни, друг анализ сочи, че процентът на напълно неграмотните хора в нашата страна се движи към 15%. Днес, задавам въпроса - такава бъдеще и такава нация ли искаме?

Нека отново да надникнем назад, за среща на миналото и бъдещето. Още в древността се появява сериозен проблем, който тревожи пазителите на паметта през хилядолетията – невръщането или изчезването на документи от библиотеките. До нас е достигнало страховитото послание на Ашурбанипал, владетелят на Асирия - „Да се излее гневът на Асура и Бенита върху всеки, който се осмели да открадне тези плочки... и да унищожат боговете името му и потомството му на земята...“. В Средновековието се опитвали да се справят с това негативно явление, като прикрепвали книгите към пултове с вериги. Така се появява терминът „окованите книги“. За съжаление веригите и обковите оставали, но книгите продължавали да изчезват. Днес, независимо че има съвършени системи за противодействие, библиотеките изразходват около 5-8 процента да си набавят изчезнали притежания. Надеждите са в електронните документи в базите от данни - те не могат да бъдат присвоявани.

Интересно е да отбележим и още нещо. Понякога тези чудесни институции – библиотеките са били вкарвани волю или неволю в „грях“. Да оставим на други да оценяват дали е така. Важен е примерът. За третата по големина библиотека в древността в Ефес са останали интригуващи факти. Тя е притежавала около 40 000 документа. Срещу библиотеката бил съграден голям публичен дом. Между двете сгради съществувал подземен тунел. Според легендата рано сутрин читателите отивали в библиотеката да се докоснат до нейните богати колекции. Една част от тях пресичали подхода, за да отидат отсреща, където ги очаквали други наслади. Вечер се връщали уморени в домовете при своите съпруги. Сигурно тогава се е зародила легендата, че интелектуалците не изпълняват съвестно своите съпружески задължения поради „натрупана умствена умора“. Може да се гадае дали този феномен не корелира и до ден днешен с „преминаването на тунела“.

Сериозни промени във философията, мисията и ролята на библиотеката настъпват в Антична Гърция в резултат от разцвета в развитието на нейната култура и на демократичните идеи. От затворени средища, които обслужват малобройни, богоизбрани групи от хора, те започват да придобиват обществен характер. Библиотеки се създавали към академии, школи, от поети, писатели, философи, политици. Най-голямата и най-известната е на Аристотел.

Идеите за библиотеките, положени в Гърция, били доразвити в Елинистичния Египет. Перлата е Александрийската библиотека, основана в началото на III век пр.н.е. Тя е притежавала около 700 000 свитъка от универсума от знания, създаден от човешката цивилизация в областта на науките, изкуствата, литературата и др. След векове, запленил от нейната история, Бърнард Шоу сполучливо назовава Александрийската библиотека „Паметта на човечеството“. Мисълта за притежание на едно място на всички документи, плод на достиженията на интелекта, вълнува през вековете всички, които са се чувствали отговорни за тяхното съхранение. Стремех за постигане на такива цели съзираме и в редица глобални проекти, върху които се работи в последните десетилетия. Сред тях бих посочил:

- Проектът „Гутенберг“ стартира още 1971 г. и натрупва около 25 000 електронни заглавия;
- Новата Александрийска библиотека, изградена в Египет с помощта на ЮНЕСКО и на редица държави. Идеята е да се възроди славата и моделът на древната Александрийска библиотека, като на едно място се съберат писмените паметници на различни народи и култури.
- „Библиотека Еуропеана“, проект на Европейския съюз, открита 2008 г., чиято цел е да обедини в общ портал електронни документи, артефакти и др. дигитализирани материали, които се съхраняват в библиотеки, музеи, архиви, културни и др. институции. Библиотеката предлага информация на 21 езика.
- Световната дигитална библиотека, открита 2009 г. - проект на Конгресната библиотека на САЩ, ЮНЕСКО и др. страни. Целта ѝ е да се предоставят безплатно на много езици културни ценности в електронен вид посредством интернет от различни епохи от човешката история
- Проектът на Google „Книги“, който стартира през 2002 г., цели да дигитализира „всички книги по света“.

Превъртайки стрелките на времето, този път към Римската империя, може да бъде отбелязано следното. Запленени от славата на гръцките библиотеки, Алек-

сандрийската и Пергамската библиотеки, повечето от римските императори, сенатори и заможни хора издигат в култ създаването на библиотеки. Римляните имат и интересен принос в развитието на библиотеките. Към част от римските бани, които са се ползвали и за форуми за дискусии, се обособяват библиотеки. Изследователите с ирония, а и сериозно, разказват за това следното. Прочетеното се споделяло по-свободно сред облаците от пара. Така определени политически изказвания на по-смели оратори можели да останат анонимни, да не се разбере кой ги е изрекъл. Струва ми се, че подобна метафора за явлението „анонимност“ е валидна и днес при глобалната мрежа. Не е ли така в блоговете и на други места за социални контакти в интернет? Свидетели сме на смели, арогантни или некоректни внушения, които се правят, като „четящите“ се прикриват зад мъглата на неизвестността в мрежата.

Следващият период – феодализмът е характерен със своята еkleктика, изразяваща се в упадък и възход на библиотеките. Като образци се формират и утвърждават: манастирските, владетелските, университетските и градските библиотеки. Постепенно се създават и утвърждават първите библиотеки с обществена насоченост. Те възникват в земите на Италия, Франция, Германия. Особено благоприятно влияние за бурното развитие на библиотеките и разпространението на знанието изиграва откриването на печатарската преса (1450). Забелязва се стремеж към изграждане на великолепни сгради и зали за целите на библиотеките на владетелите.

Може би тук трябва да търсим и идеите за първите „библиотеки без стени“ и мобилните библиотеки, когато документите не се ползвали само в сградата, а „отивали“ при потребителите.

Дали пък тук не възниква и първоначалния замисъл за информационната магистрала Интернет? Ще направя опит да обоснова подобна теза с метафора, базирана на исторически пример. В Арабския халифат везирът ас-Сахид (втората половина на X в.) бил също обладан от великата страст към книгите. Библиотеката на ас-Сахид наброявала 117 хиляди тома. На поход везирът винаги взимал със себе си и библиотеката, която била натоварена на керван, наброяващ 400 камили. Камилите се движели подредени по азбучен ред, така че керванджиите-библиотекари лесно откривали книгата, необходима на владетеля. Тази жива нишка с информация се виела около 6 км. Нещо като прототип на първата „информационна магистрала“. Девет века по-късно идеята за глобалната информационна инфраструктура е вече факт. Тя промени света, превърна го в глобално село с глобална библиотека.

През феодализма възникват и се развиват библиотеките и в България. След приемането на славянската писменост започва създаването на сбирки в дворците на българските князе и царе. До нас са достигнали сведения за библиотеките на Симеон, Иван Асен. В сборника „Похвала на цар Симеон“, се съдържа текст, в който той е сравнен със създателя на Александрийската библиотека – Птолемей. Формират се библиотеки към образователните и духовните средища в Охрид, Преслав и др. Създават се колекции в манастири и църкви. С падането на страната ни под турска власт натрупаните културни ценности са унищожени и разпилени. Малка част от документите се запазват и се съхраняват в сбирките на оцелелите манастири, или са изнесени извън страната.

Много активна промяна изживяват библиотеките след Английската буржоазна революция (1640–1660), Френската революция (1789) и навлизането на света в епохата на „индустриалната революция“. Реформата се характеризира със:

- създаване на основните видове библиотеки;

- утвърждаване на техния обществен характер;
- въвеждане на нови, модерни организационни принципи и правила в библиотеките.

Като особено продуктивен за библиотеките се оценява периодът от началото на XX век до Втората световна война. Библиотеките вече са утвърдени, широко разпространени и високо ценени от обществото институции. Отличават се със стабилност, финансират се щедро. Все още те са единствените организации, които осигуряват информация на различните социални групи и сектори. В този период библиотеките изпълняват следните функции:

- архивна;
- информационна;
- културна;
- на публичен център и
- съпътстваща агенция за изследвания.

През XIX век в българските земи, поради ситуацията в която се намира страната ни до 1878 г., библиотеки възникват и се формират трудно. Процесът се характеризира с много ентузиазъм и усилия от страна на населението ни да създаде собствени духовни и книжовни огнища. Той се активизира през Възраждането. До Освобождението на България са създадени около 184 библиотеки към училища, 185 читалищни библиотеки и 32 библиотеки към ученически дружества. Библиотеките следват принципа за предоставяне на широк обществен достъп на хората до книгите. Тези културни и образователни огнища възплащават идеалите на населението за българска държавност, свобода и напредък. Значима роля през това време играят библиотеките към българските манастири – Рилския, Бачковския, в манастирите около Търново, Сливен, Ловеч, София, Враца, Етрополе и др.

От 1878 до 1944 г. картината се променя. Към 1944 г. в страната ни има 5 народни библиотеки – в София, Пловдив, Търново, Шумен, 4 градски библиотеки, 3 университетски и около 3200 читалищни, училищни и отделни специални библиотеки. Държавната намеса и политика по отношение на библиотечния сектор е неравномерна и епизодична. Отново населението на страната със собствени усилия и ентузиазъм се включва в развитието на мрежата на читалищните библиотеки.

След Втората световна война науката и образованието се провъзгласяват като приоритети за развитието на държавите. На библиотеките се отреджат значими функции и роли на ключови партньори при реализацията на заявената политика. Това води до сериозната им трансформация. Информацията започва да се оценява като стратегически продукт. По думите на бащата на кибернетиката Норберт Винер, изречени през този период: „Който владее информацията, той ще управлява света”. Активно се строят нови библиотечни сгради. Отпускат се сериозни финансови средства за набавяне на информация и документи. Седемдесетте години е времето, когато в развитите страни започва масираното въвеждане на автоматизирани системи в библиотеките. Утвърждава се моделът за превръщане на библиотеките в информационни центрове.

Фактите сочат, че игнорирането на значението на библиотеките и на информацията не вечае добри дни за отделните страни. Показателен пример в това отношение е т. нар. „Спътников шок”. В ожесточената конкуренция за надмощие между САЩ и Съветския съюз през 50-те години на XX век за това кой пръв да изстреля спътник в Космоса, руснаците успяват да направят първи стъпката. В доклада на комисията, която е

натоварена да анализира провала на САЩ, като един от недостатъците се очертава подценяването на информационното осигуряване и по-доброто състояние на руските библиотечно-информационни центрове, включени в научните програми. В САЩ започват масирано да се подготвят стратегии за развитието на библиотечния сектор. В резултат, с годините библиотечно-информационната инфраструктура в страната се превръща във водеща в света.

На фона на извършващото се в света, за библиотечния сектор в България през етапа 1944–1989 г. може да се отбележи следното. В страната ни бяха разработени и се реализираха идеи за функциониране на Единна библиотечна система и на Национална система за научна и техническа информация по съветски образец. Целта бе съществуващите около 9 800 библиотеки и информационните звена от различен вид да си сътрудничат при обслужването на гражданите и формирането на информационните си ресурси. Фондовете на библиотеките бяха силно идеологизирани в резултат на наложената еднопартийна власт. Българските библиотеки започнаха да отстъпват и изостават драстично, особено след 70-те години, от модерните образци в западните страни поради недостатъчното финансиране, липсата и забавянето на навлизането на техника и на нови информационни технологии.

Нека да погледнем накъде се ориентират библиотеките през последните години на XX и първото десетилетие на XXI век. Специалистите, които се занимават с въпросите за съхранението, организирането и достъпа до информацията, споделят своята тревога за бъдещото място на библиотеките. Причините за това са много.

Какво дава основание на учените и експертите за подобни оценки?

Експоненциално нараства обемът на информацията, изостря се конкуренцията в информационния сектор, настъпва сериозна трансформация в комуникационните канали за разпространение на информация в обществото, наблюдава се драстично увеличение на цените на информацията, особено на научната, информационните технологии се развиват с невероятно бързи темпове и често пъти изненадват специалистите и прогнозите.

Видно е, че около нас израства една нова информационна ера на глобална икономика, чиито основни източници на богатство са по-скоро знанието и комуникациите, отколкото природните ресурси и човешката работна ръка.

При комуникационните канали за информиране се регистрира бързо нарастване на техния брой и разнообразие. Отчита се наличието на около 200 канала, които са източници за различни информационни потоци и услуги. Това води до изместване и редуциране ролята и значението на традиционни информационни агенции, включително и на библиотеките.

В научните комуникации започва да се утвърждава движението за „открит“ „свободен достъп“ до информацията. Движението за открит достъп предполага бъдещи кардинални промени в пазара на научни списания и информация.

Анализите сочат, че 90% от научните списания имат електронна версия, при книгите 30%, при детските издания около 28%. По данни на Асоциацията на научните библиотеки в САЩ изразходват 215% повече средства за абонамент на периодика през 2003 г. в сравнение с 1986 г. От 1984 г. до 2002 г. цените на списанията в областта на бизнеса и икономиката са се увеличили с 423,7%, химията и физиката 664%, медицината 628,7%. Цените продължават да нарастват.

- На фона на наблюдаваните тенденции през последните две десетилетия при библиотеките могат да бъдат открити следните модели, свързани с тяхната технологична еволюция и адаптация към динамично променящата се среда:
- Класическата библиотека;
- Автоматизираната библиотека – въвеждаща автоматизация на отделни работни процеси;
- Електронната библиотека – с въвеждането на автоматизирани интегрирани библиотечно-информационни системи;
- Виртуалната библиотека – „брак между компютърните технологии и комуникациите“;
- Дигиталната библиотека – притежаваща само електронни документи.

Предизвикателствата в света на информацията и в „икономиката на знанието“ налагат търсенето на нови роли и политики за развитие. Изборът за библиотеките е ясен. Променят ли се сега, те ще вземат участие в изобретяването на бъдещето.

Ще представя накратко някои по-значими цели, свързани с очертаващата се бъдеща мисия и роля на библиотеките. Те са отразени в документи на международни организации – UNESCO, IFLA, EBLIDA, в платформи и програми на Европейския съюз. Те са:

- да работят за развитие и поощряване на демокрацията и гражданското общество чрез обслужване потребностите на всички негови групи. Особено внимание да се оказва на хора с увреждания, тийнейджъри, възрастни, студенти, безработни и хора, живеещи в рядко населени райони;
- да подпомагат научното, икономическото, социалното развитие;
- да работят за намаляване на неравенството между богатите и бедните на информация граждани и държави. Те са особено важни в периоди на криза защото поемат част от тежестите на хората и обществото. Данните от последните две години откакто светът изпадна в криза сочат, че потреблението в библиотеките в най-развитите страни са се увеличило с около 30%. С помощта на библиотеките 8% от безработните в тези страни са си намерили нова работа;
- да се съсредоточат върху потребностите на възрастните, подрастващите и студентите за обучение през целия живот;
- да развиват културното многообразие, да насърчават чувството за културна идентичност и социална интеграция при нарастващата глобализация;
- да се превърнат в електронни портали за информация и място за социални контакти;
- да продължат да бъдат място за съхранение и предоставяне на качествена информация;
- да се следват мястото се на значим бизнес субект на информационния пазар. Те закупуват около 60–70% от издаваните книги и списания;
- да бъдат активни играчи на пазара на софтуер, медийни продукти и информационни технологии.

Библиотеките са място за свободна изява - информираният човек е свободен гражданин. Библиотеките имат потенциал и са доказали в различни исторически етапи, че служат за запазване на универсалните човешки права. Не случайно през отделни периоди от развитието на човечеството библиотеките и книгите са били недолюбвани и

са имали трагична съдба. Библиотеките са излизали с чест от подобни ситуации, което е оценявано от хората и обществото. Те се ползват с признанието на най-демократичните институции.

В стратегиите и документите за библиотеките се поставят сериозни препоръки към властите в отделните страни. Те са длъжни да разработят национална библиотечна и информационна политика. Подобни идеи са в контекста на водещи цели в Стратегията „Европа 2020“ – „дигитално” общество”, „образование”, „конкуренция” и др.

Какви са тенденциите в библиотечния сектор в нашата страна в годините на прехода. След 1990 г. в България липсват сериозни и ясно дефинирани политики от страна на държавата по отношение на библиотеките, информационния сектор и инфраструктура. В периода на прехода библиотечно-информационното осигуряване на българската наука изостана драстично в сравнение с водещите страни, а също така и по отношение на страните от Централна и Източна Европа, с които имахме съизмерими библиотечно-информационни системи. В резултат на липсата на политика и стратегии за развитие на сектора, учените изпаднаха в ситуация да разполагат с 30-40 пъти по-малко възможности за информиране за постиженията в науката в сравнение с техните колеги от посочените държави. Поради отсъствието на политика, финансови проблеми, демографска криза и др. в България бяха закрити над 4 000 библиотеки и информационни центрове от общо съществуващи към 1989 г. около 9 800. Една част от тях бяха неефективни и беше нормално да бъдат затворени. За съжаление бяха премахнати и добри библиотеки и информационни звена, което се отрази на информационното осигуряване на населението. Необосновано продължават да се закриват училищни библиотеки. В доклада „Милениум”, подготвен от европейски институции, страната ни бе посочена на последно място от всички европейски държави по базови параметри за развитието и финансирането на библиотеките (1999). До 2009 г. България беше единствената в Европа, която нямаше библиотечно законодателство. Поради финансови трудности новите технологии и услуги бавно си пробиват път – само около 13% от библиотеките разполагат с ИКТ.

В годините след 1990 г. българската библиотечна колегия направи опити и положи сериозни усилия да започне модернизацията на библиотечния сектор, да съхрани добрите постижения, да спре разпада на библиотечната мрежа.

С горчивина ще отбележа, че при реализацията на подобни политики и програми държавните институции се отказваха от своите ангажменти и не подкрепиха ресурсно и нормативно тяхното осъществяване. По този начин бяха пропуснати много средства от спонсори, международни организации и доведоха до криза в българските библиотеки.

В последните няколко години можем да говорим за активизиране и известна промяна по отношение на информационната политика и на библиотечния сектор.

- През 2009 г. бе приет Закон за обществените библиотеки.
- От 2009 г. стартира консорциум за национален абонамент за научни бази данни.
- Беше подкрепен проект „Книги за библиотеките” за попълване на колекциите на библиотеки. За 2008 г. средствата са около 3 млн. лв. В резултат на кризата за 2009 г. е замразено финансирането на проекта.

- Стартира програма „Глобални библиотеки – България” на фондация „Бил и Мелинда Гейтс”. Ще бъдат подкрепени около 1 200 български публични библиотеки, за да бъдат превърнати в информационни центрове за местното население.
- Положителен факт е и наличието на добро висше образование в областта на библиотечно-информационните науки, съизмеримо с международните стандарти.

Наскоро наш министър заяви в интервю по Българската национална телевизия (цитирам по памет) – „при акредитацията на висшите училища и университетите не е важно да се взема предвид броят на книгите в техните библиотеки”.

Наскоро наши студенти бяха поканени на посещение в Йейлския университет в САЩ. В изцяло реконструираната и модернизирани библиотека на Йейлския университет на видно място стои следният надслов от сър Уилям Ослър – „Библиотеката е сърцето на университета”. Христоматийна сред научните среди е фразата „Покажете ми библиотеката, за да ви кажа какъв е вашият университет”.

Моето кредо е, че когато говорим за миналото и бъдещето, или изобщо когато ни дават думата, е добре да се уповаваме на далновидните и интелигентните хора и на традициите.

Да се разсъждава за бъдещето на библиотеките е деликатна материя. Информационното общество на фона на добрите постижения носи и своите гримаси, противоречия, колебания, неясноти и асиметрии. Все повече ще навлизаме в свят, в който общуването ще става чрез познанието, постиженията на човешката цивилизация ще стават по-видими и бързо обменящи се, където обикновеният човек ще има бъдеще само като знаещ.

Затова ще спра дотук с убеждението, че това, което ще оставим на идващите след нас, трябва да им помогне да реализират своите мечти. Защото бъдещето е част от миналото. То стъпва на натрупания човешки опит и знание, които изграждат мост към другия бряг – бъдещето на нашата цивилизация.

Честит празник на хората на духа и писмеността, и на всички, които творят блага със своя интелект! Защото докато ги има тях, ще я има и България!